

KOMLÓSI SÁNDOR

AZ ELSŐ PÉCSI KISDEDÓVÓ

Az országban az első óvoda 1828-ban Budán, a második 1829-ben ugyanott Brunszvik Teréz grófnő, majd a harmadik Pesten 1829-ben gr. Brunszvik Józsefné Majthényi Marianna kezdeményezésére és anyagi támogatásával szerveződött meg. Ezek után az 1830-as években jöttek létre Pesten, Budán és több vidéki településen az óvodák. 1830–1832 között működött „A kisgyermek legkorábbi őrző és képzőintézeti neveléséről gondoskodó Nemzeti Egyesület”, amelynek feloszlata után, 1836-ban alakult meg a „Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület”. Ez utóbbinak lelkes tevékenysége révén 1848-ig, az alig több mint egy évtized alatt, majdnem 90-re emelkedett az óvodák száma az országban.

A Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület 1837 májusi „választottsági ülés”-ének jegyzőkönyvében, az egyesület vidéki képviselőinek névsorában találkozzunk először két, Baranyát és Pécsét képviselő személy nevével: „Baranyában: Siskovich József első alispán” és „Pécsten: Pirger Mihály főbíró”.¹ Az óvodák szervezése ugyanis ebben az időben úgy történt, hogy egy-egy jeles, a közügyekben vezető ember egyletet, nőegyletet, társulatot hozott létre, amely az óvoda anyagi kiadásait fedezte, vagy egy-egy főúr, földbirtokos mint mecénás vállalta magára a terheket. A Terjesztő Egyesület fenti baranyai, illetve pécsi képviselői által megszervezett, óvodát támogató egyletnek, társaságnak azonban mind ez ideig nem sikerült a dokumentumokban nyomára bukkannom. Helytállónak tűnik az a korabeli megállapítás, mely szerint „többszöri felszólításra sem alakulhatott pártoló egyesület”.²

1839. január 20-án érkezett a pécsi városi magisztrátushoz Koholzer János egyesületi tanító és testnevelő (Verein Lehrer et physischer Erzieher) német nyelvű kérése óvoda létesítésének engedélyezése ügyében.³ Beadványában megírta, hogy a kisdedóvó intézetek elterjesztése – miképpen elegendő tapasztalati bizonyíték mutatja – nemcsak önmagában fontos és kívánatos, hanem nagyon szükséges is mind a szegényeknek, mind a tehetősebbeknek. Meg van győződve arról, hogy a kultúrában előljáró Pécs szabad város

¹ P. Szathmáry Károly: A magyar kisdedóvás és nevelés rövid története. Bp. 1887. 46–47.

² A Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület Év-Lapjai. – Új folyam. I. füzet. – Választottsági határozatból kiadta Kacs Kovács Lajos egyesületi titoknok. Budán 1843. 146.

³ Baranyamegyei Levéltár (Bm. L.) Pécsi Polgármesteri iratok (P. Polgm. ir.) 205/1839. Hochlöblicher Magistrat! Koholzer János óvodaalapítás engedélyezését kéri. A mellékletet nem találtam meg a beadvány mellett.

nagy tekintetű magistrátusának, nagyra becsült polgárságának, számos magas pártfogó lakosának – a testvérvárosokhoz hasonlóan – kívánatos lesz az intézmény, felajánlja tehát ebbeli szolgálatait. Kéri az intézet létesítéséhez a jóakarátú engedély megadását. Mellékeli bizonyítványait arról, hogy ő maga már három intézetet alapított, ahol tanító és nevelő volt. Azt is megígéri, hogy a várossal szemben a legcsekélyebb követeléssel sem fog fellépni, mert az intézetet jótékony gyermekbarátok kegyes hozzájárulásával törekszik fenntartani. Évente hat szegény gyermek fizetés nélküli felvételére kötelezi magát. Végül megfogadja, hogy a magas bizalmat minden erejével igyekszik meghálálni. Az engedélyt meg is kapta,⁴ és 1839 június elsején magánóvodája meg is kezdte működését.^{5,6}

Az első pécsi (és ezzel az első Baranya megyei) óvoda alapítási időpontjáról az eddigi irodalomban különböző, és kutatásaink eredményei szerint pontatlan adatokat közöltek. Schneider István neves pécsi pedagógus például így írt: „Azon városok közül pedig, melyek a példát követve már rég bírnak óvodákat, Pécs még nem foglalja el az utolsó helyet, mert már 1838-ban volt óvodánk, melynek tulajdonosa Koholczer vala, kinek halálával azonban meg is szűnt. . .”⁷ Rapos József alapvető monográfiájában pedig későbbi dátumot ad meg: „Pécsen az első (magán)óvoda Koholczer János által nyitott 1840-ki máj. 15-én, mint ennek tulajdona . . . fennállt 1847-ig, csakis Koholczer halálával szűnt meg.”⁸ Ezt a közlést vette át P. Szathmáry: „Pécsen 1840. május 15. Kocholczer János magánvállalata.”⁹ Ezek alapján közölte újabban egy tanulmány: „. . . Kocholczer . . . 1840-ben már a pécsi magánóvoda vezetője, ill. tulajdonosaként szerepel.”¹⁰ Az idézett közleményekkel ellentétben két különböző korabeli, helybeli irat egybehangzóan azt bizonyítja, hogy az első pécsi óvoda alapításának helyes dátuma: 1839. június elseje.

A Rapos és a Szathmáry írta idézett művek, keletkezés szerinti időbeli sorrendbe állították az 1828–48 közötti időszakban alakult kiseddóvó intézeteket. Az első pécsi óvoda a szerintük elfogadott, de téves 1840-es év alapján a 24. helyre került. Ezen a sorrenden azonban változtatott a kiderített helyes alapítási időpont. Az 1839 júniusában létrehozott pécsi megelőzi a pest-józsefvárosit, mely 1840. február 22-én, valamint a ráczkeveit, amely 1840. április 1-én nyílt meg. Vagyis az első pécsi (baranyai) óvoda az országban a 22-nek indult.

Ennek az óvodának az alapítója, mint fentebb szó volt róla, Koholczer volt. Az általam megvizsgált, tiznél több saját gót betűs kézírású német nyelvű, továbbá magyar nyelvű beadványában nevét mindig Koholczer-nek írta. Ezt írták át – helytelenül – hol Koholczer-re, hol Koholczer-re, hol Kocholczer-re. (Ezért szerepel tanulmányom szövegében is

⁴ Bm. L. Index Liberae Regiaeque Civitatis Quinque Ecclesiensis pro anno 1839. 205/39. Koholczer Joannes admitti petit, ut Institutum pro servandi parvulis prolibus erigere possit. – admittit.

⁵ Pécsi Püspöki Levéltár 362/1845. febr. 8. A püspök Koholczer Jánosnak pécsi működéséről bizonyítványt ad.

⁶ Bm. L. P. Polgm. ir. 646/1845. febr. 17. Pécs sz. kir. Városának Bírája, Polgármestere s többi Tanácsosai Koholczer Jánosnak Bizonyosság-Levelet adnak.

⁷ Schneider István: Néhány szó az első nevelésről, különösen a pécsi óvóintézet érdekében. – Kalauz. II. évf. 1866. ápr. 13. 28. sz. 441.

⁸ Rapos József: Brunswick Teréz grófnőlynek, a legnagyobb magyar honleánynak élete és műve, vagyis a köz-alapnevelésügy múltja és jelene hazánkban. – Pest. 1868. 93.

⁹ P. Szathmáry i. m. 64.

¹⁰ Kelényi Ferenc: Az első soproni kiseddóvó intézet története 1838–1867. – In: Magyarországi Óvónőképző Intézetek Tudományos Közleményei II. 1964. 201.

többféleképpen a neve, ha valamelyik dokumentumból vettem át nevének írását.) A születési anyakönyvben is a Koholzer írásmód található.

Koholzer János Alsó-Ausztriában, a Béctől nem messze fekvő Mödling melletti Perchtoldsdorfban (jelenleg Marktgemeinde Perchtoldsdorf, NÖ.) született 1806. május 17-én, a 252. sz. (jelenleg Brunnergasse 32. sz.) házban. Apja Koholzer János hentesmester, aki 1779-ben ugyanebben a házban született, hasonló nevű apától. Az első pécsi óvá anyja Böhm Theresia.¹¹ A Koholzer és a Böhm családnév századokon át igen elterjedt volt Ausztriának ebben a körzetében. Az óvoda alapítójának a német nyelv az anyai és az apai ág évszázados kontinuitása és tradíciója révén az anyanyelve volt.

Koholzer János hat évig a szülővároskájában járt „Trivialschule”-ba: 1811. november 4-től az 1816/17. tanév végéig.¹² További tanulmányairól eddig nem sikerült adatokat találnom. Az „1822-ik évtől részint a kiseduóvintézet, részint a nyilvános iskolai tanítói pályán” működött.¹³ Rapos közlése szerint 1829-től az első Pest-i, Lipótvárosban megnyílt óvodában Weldy Józsefnek, a kitűnő óvodapedagógusnak volt a segédje.¹⁴ 1833-tól Anton Rehlingen kiváló óvá megbetegedése után¹⁵ rövid időre Nagyszombaton vette át az óvoda vezetését.¹⁶ Šimončič szerint Koholzernek azért kellett otthagynia a nagyszombati óvodát, mert a patronáló egyesület vezetője, Apponyi Terézia grófnő kifogásolta gyenge német tudását. Ezen állítás dokumentálására azonban semmiféle adatot nem sikerült találnom a nagyszombati levéltárban. A Koholzer család tősgyökeres osztrák volta pedig ezt az állítást nem megerősíti, inkább megkérdőjelezi. 1833-ban Koholzer a nagyszombati óvoda óra-beosztását¹⁷ negyedórás időközökre¹⁸ kidolgozta.

1835. április 27-től Belaczon (Tolna megyében, a mai Kakasd patakon túli részén) Festetich Leo gróf birtokán vezette az óvodát.¹⁹ Eredetileg itt tervezték felállítani az első hazai óvóképző intézetet,

¹¹ Geburtenregister im Archiv der röm-kath. Pfarre Perchtoldsdorf, Niederösterreich.

¹² Schulakten des Archivs der Marktgemeinde Perchtoldsdorf (Karton 180/2). – Ez úton köszönöm meg Marktgemeinde Perchtoldsdorf igen tisztelt polgármesterének az általam kért és tanulmányomban felhasznált adatok közlését.

¹³ Bm. L. P. Polgm. ir. 2471/1846. júl. 1. A Pécsi Tanács a Magyar királyi Helytartó Tanácshoz felterjesztést küld Koholzer Jánosnak a Széchenyi-Kolonich-féle alapítványi díjért való folyamodása ügyében. (Az idézett válasz a rovatos jegyzéknek eme kérdésére vonatkozik: „volt-e felkelő nemes, katona, vagy más közszolgálatban és meddig?”)

¹⁴ Rapos i. m. 80.

¹⁵ Rapos tévesen írja, hogy Rehlingen mellett óvósegéd volt Koholzer. Rehlingen 1833. ápr. 30-ig rendszeresen vezette naplóját, és ebben egyszer sem említi Koholzert. – 1833. szept. 29. óta Max Planger írta a naplót. 1834. ápr. 1-i bejegyzésében – Rehlingen márc. 29-én bekövetkezett halála után – ezt írta: „Ich, als seiner zweiter Nachfolger im Lehramte dieser Anstalt, . . .” (SÓKA TDO–33. Tagebuch . . . vom 1^{ten} bis zum 6^{ten} April 834.)

¹⁶ Šimončič, Jozef: Detská opatrovňa v Trnave. – Rozbor archivneho fondu Okresného Archivu v Trnave. – In: Trnaský zborník I. Bratislava 1975. 113. „Po Réhlingenovi prevzal nakrátko vedenie školy Ján Koholzer. Grófká Terézia Apponyiová mu však vyčítala slabu znalosť nemčiny.”

¹⁷ Šimončič, Jozef: Trnavská detská opatrovňa 1832–1863. Invertár fondu. – Štatny Okresny Archiv v Trnave (SÓKA). 1970. Sokszorosítás. – 4. „V r. 1833 vypracoval učitel Koholzer rozvrh hodin školy, ktorý dáva možnosť vidieť interný život ustavu.”

¹⁸ SÓKA TDO–125–3 Stunden Eintheilung der Bewahr Schule zu Tyrnau, eingeführt und verfertigt von Koholzer. – Ez hasonló gondolat ahhoz, amelyet Zibolen Endre közölt a Köznevelés 1961. 14–15. sz. 425. oldalán, valamint ahhoz, ami a „Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága” című könyv (Tankönyvkiadó Bp. 1962.) 64–65. oldala közötti számozatlan dupla íven található. A részletes összehasonlítás helyett csak a Koholzer-féle időbeosztás néhány szembeötlő sajátosságát emelem ki: minden nap reggel 8-tól és délután 1/2 2-től gyülekezőt tervez; minden nap – délelőtt és délután egyaránt – sok mozgás van szabad levegőn, ezen túl masírozás, különböző gimnasztika, még gólyalábon járás is. Szerepel nála rajzolás, számolás hetenként kétszer számolóégen is, kézműipar, technológia. Feltételezhetően ezeket a foglalkozásokat a pécsi óvodában is megtartotta.

¹⁹ Rapos i. m. 88.

de végül is a közlekedési és települési szempontból kedvezőbb, előnyösebb Tolna községben nyílt meg az óvóképző és a vele kapcsolatos „példány-óvoda” (minta-, gyakorló-óvoda). Ekkor a belácsi óvoda megszűnt, innen a három óvó-jelöltet átvitték Tolnára.²⁰ Koholzer azonban nem került át Tolnára, hanem 1838. március 1-én Szekszárdon vette át az „1836-ban felállított, és már minden adóssági teherrel ment kisdedóvó intézet”-et,²¹ melyet az eddigi választmány 1838. június 1-én a Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesülethez kívánt csatlakoztatni.²²

Itt értesült az újságban arról, hogy Sopronban óvodát alapítanak (talán a Poseniensis Ephemerides Politico-Statisticae Nro. 7. Diē Martis 23 Januárii 1838. 1. oldalán közölt „Sopronii pusillarum prolium conservatorium erigitur” c. írásból, vagy a Jelenkor 39. számában meghirdetett pályázati felhívásból). Koholzer Szekszárdról 1838. július 11-én kelt német nyelvű levélben megírja magáról a soproni magisztrátusnak, hogy már eddig több ilyen intézetet alapított és vezetett a magas jövedők teljes megelégedésére, kérdezi tehát: van-e már nevelője az óvodának; kéri, értesítsék erről. Édes reményt táplál a majdani jó választ illetően: abban az esetben, ha még nincs betöltve az állás, tájékoztatást kér a feltételekről, a tanítóval szemben támasztott követelményekről.²³ Sopronban azonban más választottak meg. Erről az ügyről két évvel később így ír Nagyszombatba Apponyi grófnőnek: „Leghőbb kívánságom lett volna a soproni intézetet megalapítani, amelyben azonban intrikák miatt megakadályoztattam.”²⁴ Érthető a vonzódása Sopronhoz, hiszen szülőföldjéhez, Alsó-Ausztriához így egészen közel kerülhetett volna.

1838 novemberében Koholzer, „a kisdedóvó intézetek tanítója elmenvén”²⁵ Szekszárdról Pécsre költözött. Erről az eltávozásról két év múlva így ír Pécsről: „A szekszárdi fortély miatt, valamint az intézkedések és a rossz fizetés miatt hagytam el ezt az intézetet”.²⁶

Ettől kezdve Pécssettél haláláig, 1847. január 23-ig, amikor is 41 éves korában tüdővészben halt meg, s a köztemetőben temették el.²⁷

²⁰ Országos Levéltár (OL) P szekció 1652 Országos Kisdedóvó Egylet iratai 4. tétel. A tolnai képzőintézet naplója 1837–1843.

²¹ Rapos i. m. 90. és P. Szathmáry i. m. 64.

²² OL P szekció 1652 Orsz. Kisdedóvó Egylet iratai 5. tétel. A tolnai fiókválasztmány jegyzőkönyvei. 1838. júl. 1. napján Hidján tartott IX. elegendős. 29. e/pont. – E szerint helyesbítenni kell a Raposnál és P. Szathmárynál a szekszárdi óvoda alapítására vonatkozó 1831. márc. 1-i adatot. Továbbá helytállónak kell minősíteni Bezerédj Amália levelében foglaltakat, melyeket *Bodnár István és Gárdonyi Albert* „Bezerédj István” I. köt. Bp. 1918. 370. lapján közölték: „Egy ház már lett véve (a szekszárdi óvoda céljára – K. S.), azonban még nincs kifizetve, azt hiszem, csak fele van együtt az összegnek.” Lásd: *Vág Ottó*: *Brunszvik Teréz szerepe az első magyarországi óvodák létrehozásában*. Dokumentumok. Magyar Pedagógia 1961. 4. sz. 433, 47/a. lábjegyzet; továbbá *uő.*: *A magyar óvodai nevelés kialakulása és Brunszvik Teréz*. In: *Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága*, Tankönyvkiadó, Bp. 1962. 67. 47/a. lábjegyzet.

²³ Győr-Sopronmegyei II. Állami Levéltár. Fasc. VIII. 1132/k. Hochlöblicher Magistrat! (Kelényi Ferenc 10. sz. jegyzetünkénél idézett tanulmányában azt írja, hogy a pályázat határideje 1838. június 14-én járt le. Ebben az esetben Koholzer júl. 11-én kelt levelével már nem is számíthat „pályázónak”, ahogy Kelényi írja. Az általa megadott és ismertetett Koholzer levélben, melynek tartalmát én is ismertettem a szövegben, nincs szó arról, mintha Koholzer „nemzetiségi kisdedóvóként” (aláhúzás Kelényitől) ajánlkoznék, „miután a magyar és német nyelvet egyformán jól beszéli” (Kelényi szövege). Azt sem találtam ebben a levélben, hogy Koholzer „az éppen alakuló sexardi (!) kisdedóvó intézet vezetését” vállalja, ha a soproni kedvező választ nem kapja meg.)

²⁴ SÖKA TDO–127–13–14. Koholzer 1840. június 28-án Pécsről keltezett német nyelvű levele: An Die Hochedelgeborene Gnädige Frau Gräfin Theres Appony gebahren Gräfin Szerbelony Vorsteherin des Hohen Wohlthätigkeits Verein, Tyrnau

²⁵ OL. P. szekció 1652 Orsz. Kisdedóvó Egylet iratai, 5. tétel. – A tolnai fiókválasztmány jegyzőkönyvei. 1838. nov. 29-én Hidján tartott és decemberben Szekszárdon folytatott vegyes ülés. 4. pont.

²⁶ Lásd a 24. sz. jegyzetet.

²⁷ Bm. L. P. Polgm. ir. 2349/1847. A pécsi tanács levele 1847. június 7-i keltezéssel: értesítés Koholzer haláláról. Az einen Löb. Magistrat zu Perchtoldsdorf in Oesterreich.

Az első pécsi óvoda fennállásáról az eddigi közlemények azt írták, hogy az Koholzer haláláig, azaz 1847-ig működött. Az óvoda meglétéről 1845-ből még több adatunk van. Hölbling megyei főorvos szerint van kisededóvó.²⁸ Haas szerint: „... kisededóvó csak egy van (ti. a megyében – K. S.) és pedig Pécssett 30–40 növendékkel.”²⁹ Ezt az adatot ismétli a millennium évében Váradi.³⁰ Az óvoda 1845 utáni működése azonban nem bizonyítható. Ez év február 17-én iktatták Koholzernek a városi tanácshoz beadott kérvényét, melyben addigi óvodai tevékenységének igazolásáról működési bizonyítványt kért.³¹ Érdeemes és tanulságos ezt a magyar nyelvű kérvényt idézni. „A Polgári-közboldogságnak – a testi és lelki szilárdság révén Szirt-Alapja s e Szt. Czéll-ösztonébül kiindulva – 839ei Juniusban kezdett – s mind eddig foganatban volt Kisededóvó Intézetet létesíttém. – Miszerint – egyrésztül – ezen Intézetnek létesíttésére – másrésztül bekövetkezett betegségemben megrombolt Egiségem ismétli helyre állíttására – tsekél pénzbeli értékemet feláldoztam. – De holmimnak feláldozása mellet is – betegségemtül hátra maradt Szólhatlan Rekedésemnek következtében – eme tzelú Intézetem további folytatására – végkép alkalmatlanná levék. – Környülményeim következtében – a T. Városi Tanács elé legalázatosbb kérésemel a véget járulok – hogy az eddig folytatott Intézetem alatti feddhetlen életemnek módjáról – Intézetemnek Rekedésem miat általam továbbá nem folytathatásáról – és végre: az említettek következtében mostoha helyzetemnek voltáról – nékem egy Bizonyítványt, kiadni kegyeskedjék.” A kiadott tanácsi írásban hitelesen bizonyítják, hogy Koholzer június hóban egy kisededóvó intézetet létesített, arra csekély pénzét feláldozta, volt betegségéből hátramaradt rekedése által az intézet folytatására végkép alkalmatlanná lett, és hogy Intézetének eddigi működése alatt mindig erényes viseletű volt.³²

Ettől kezdve Koholzer az iratokban „e városbeli kisededóvó intézeti volt tanító”-ként szerepel.³³ A pécsi tanácsnak Koholzerről 1846. július 1-én a Helytartótanácshoz küldött rovatos jegyzékének a „jelen állapotja és életkeresete módja” rovatban ez olvasható: „A mennyire mellnyavalája megengedi, jótévíi és attyafiai gyermekeit tanítgatja, kinek is adakozásaiból és könyörületességéből él.”³⁴ A jegyzék kísérő írásában pedig ez áll: „... betegségéből hátramaradt rekedése miatt az intézetbeni tanításra végkép alkalmatlanná lett; ... a tanításra alkalmatlanná válván, kereset módja nincsen...” Mindeddig nem akadtam semmi olyan dokumentumra, amely ezen óvoda 1845 február utáni működését bizonyította volna. Koholzer felesége eddig sem vett részt az óvodai munkában, ez után sem foglalkozott ilyen tevékenységgel. A fentiek azt mutatják, hogy Koholzer, az első pécsi óvó, kénytelen volt nemes munkálkodását abbahagyni, és óvodája 5 és 3/4 évi

²⁸ Hölbling Miksa: Baranya vármegyének orvosi helyirata. Pécssett 1845. 123.

²⁹ Baranya. Emlékirat. – Szerkesztő Haas Mihály Pécssett 1845. 93. – Haas ekkor Pécs város plébánosa.

³⁰ Várady Ferenc: Baranya múltja és jelene. Pécs, 1896. I. kötet. 356.

³¹ Bm. L. P. Polgm. ir. 646/1845. Koholzer magyar nyelvű kérése a Városi Tanácshoz bizonyítványért. 1845. febr. 17.

³² Uo. Pécs Vároosa Tanácsának 1845. eszt. febr. hó 17-i 5. üléséből: Bizonyosság-Levél.

³³ Bm. L. P. Polgm. ir. A Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak Böjtmáshó (márc.) 17-én tartott üléséből a 9.237. sz. leirat, amelyet Pécssett 1404/1845. ápr. 18-án iktattak: a városi tanács nyilatkozatát kéri Koholzernek a Széchenyi–Kolonics-féle alapítványból nyerendő évi segélydíj végett benyújtott folyamodványáról.

³⁴ Lásd a 13. sz. jegyzetet.

működés után 1845 első negyedétől megszűntnek tekinthető. Helyesbíteni kell tehát azt a korábbi álláspontot is, hogy az óvoda Koholzer haláláig, azaz 1847-ig, hanem csak 1845 első negyedéig működött.

Miből tartotta fenn magánóvodáját Koholzer? Fentebb már láttuk, hogy jótékony, az óvodát anyagilag támogató egyesület nem sikerült intézete mögé állítani (legalábbis 1843 közepéig nem – mint később látni fogjuk). Az irodalomban a fenntartásra vonatkozóan ezt találjuk: „... érdeme annál nagyobb, mert kellő alap hiányában az intézetet saját vagyonának kockáztatásával nyitá meg. Ezen intézet . . . magára hagyatva egyedül a kisdedóvó ügyszeretetének kormánya s gondviselése alatt van; . . . Hogy ezen intézet keletkezte óta előbbre nem haladhatott, oka az, mert tőkéje egész mostanig nem bírt 200 pftnál nagyobb összegre szaporodni, mit egy hazafi végrendeletéből nyert.”³⁵

Koholzer óvodáját a bévárosi Raphael (most Kisfaludy) utcában, bérelt házban nyitotta meg. Ezt a házat 2 év múlva, 1841 júliusában vette meg Katzler Ádámtól 2 000 ft-ért; ebből 600 ft-ot készpénzben kifizetett a vételkor (200 ft-ot kölcsönvéve),³⁶ és könnyítésként a házvételi örökbevallási költségek elengedését kérve.³⁷ A fennmaradt 1 400 ft-ot évi 400 ft törlesztéssel, 6%-os kamattal kellett 3 év alatt kiegyenlítenie; az esedékes részlet elmaradása, illetve további elmaradások esetén minden évben plusz 200 ft-ot kellett kifizetnie a teljes összeg kiegyenlítéséig.³⁸ Ez az óvoda-alapító erejét meghaladó terhet jelentett.

Koholzer egy évvel óvodája megindítása után keserű hangú levelet írt egyik előző állomáshelyére, Nagyszombatra, az ottani Jótékony Egyesület elöljárójának, gr. Apponyi Jánosné szül. Serbelloni Terézia grófnőnek: „Legkorábbi ifjúságomtól, töretlenül, szüntelen fáradozással szenteltem magamat a szent, de sajnos oly hálátlan és különösen itt Magyarországon jobbára oly kevéssé becsült és tisztelt tanítói és nevelői hivatásnak. Nagyszombatról való elutazásom óta majdnem folytonosan kicsinyeskedésekkel (Minderwertigkeiten) harcoltam . . . itt Pécssett megalapítottam harmadik és most saját intézetemet, amelyet az előző év június 1-én nyitottam meg abban az erős bizakodásban, hogy engem megfelelő támogatással a nemesek vagy a polgárok részéről megörvendeztetnek, azonban minden alkalmazott erőfeszítéseim figyelmen kívül hagyatott, s így mindeddig csalódottan látom magamat.”³⁹ Megírja, hogy a helyiség bérelte és a drága élelmiszerárak miatti magas kiadások, az intézet felszerelésének mintaintézetivé tökéletesítése miatt majdnem a szükséggel kell küzdeniük, noha feleségével együtt szüntelen fáradoznak. Ilyen helyzetben fordul a nagyszombati Jótékony Egyesülethez kegyes anyagi támogatásért, amit azonban nem kapott meg.

Egyeseknek az óvoda iránti szimpátiáját mutatja például az, hogy „a mélt. megyés püspök a kisdedóvó intézetben a növendékek zászlóját jún. 7-én reggel felszentelvén, délutánra magához hívá a kisdedeket uzsonnára”.⁴⁰ Az ilyen és hasonló alkalmi, lényegében erkölcsi támogatás azonban nem oldotta meg a fenntartás problémáit.

³⁵ Lásd a 2. sz. jegyzetet: 146–147.

³⁶ Bm. L. P. Polgm. ir. 2344/1841.

³⁷ Bm. L. P. Polgm. ir. 3117/1841. okt. 23. kelt levele Koholzernek: Wohlöblicher Magistrat!

³⁸ Bm. L. P. Polgm. ir. 3267/1841. júl. 26-án kelt: Haus Kauf- und Verkauf Contract.

³⁹ Lásd a 24. sz. jegyzetet.

⁴⁰ Hírnök 1841. júl. 1. 53. sz.

1841 októberében Koholzer a magisztrátushoz írott német nyelvű beadványában elmondta, hogy máshol az óvodákat az egyesületek nemcsak alapítják, hanem fenn is tartják; a pécsi pedig egyetlen tanító vállalkozása. Mind ez idáig nem kapott jelentős támogatást, noha a házvétel terhen kívül már eddig is 1 100 frt-nál több kiadása volt a megalapításra, az átalakításokra, a tárgyak beszerzésére, a kamatokra, a kisebb kiadásokat nem is számítva. Szeretne még egy nagy termet is építeni, hogy legalább 150 gyermeket, köztük fizetés nélkül szegényeket is felvehessen. Mivel ezek az óvóintézetek jótékonyaságra épülnek, s mindenütt kegyes támogatást élveznek, itt is támogatást kér.⁴¹ A magisztrátus a „választott községet” felszólította, hogy „a Gyermek első életszaki nevelésekre felelőbb hasznos kiseded óvó Intézetnek tartós megmaradhatása céljából annak Tanítója könnyebbségére a városi lakosokat serkentvén részére e városban pénzbéli segedelmet kiküldendő tagjai által gyűjtessen.”⁴² A válasz: „... az érintett célra a pénzbéli segedelmek gyűjtését magára vállalni egyik sem akarta, azért a Tettes Tanácsot megkéri a választott község, hogy azon kiseded óvó Intézet Tanítójának részére a városban pénzbéli segedelmet a Fertálmesterek által szedett méltóztasson.”⁴³ A polgármester meg is bízta a négy fertálmestert, és december 31-én jelenti a tanácsülésen, hogy „a Kisededóvó Intézetének Tanítója segítségére semi felebaráti segedelmet hoztak légyen a Városi Fertálmesterek”.⁴⁴ 1842. január 16-án ismét eredménytelenségről számoltak be a fertálmesterek: „... mint a Belső mint Budai és Szigethi küll városba szorgalmatosan jártunk, és a lakosokat segedelemért fölszólítottuk, de semit se nyertünk.”⁴⁵

1842 április elején egy tökéletes mintaintézeté váló fejlesztés közel 3 évi erőfeszítése után ismét kéri Koholzer egy gyűjtés megindítását, egybekapcsolva azzal a püspök által kezdeményezett gyűjtéssel, amely a szegény szülők gyermekeinek tett alapítványra irányult, emberszerető polgárok adakozására és kegyes egyleti támogatásokra számítva. Közli azt a tervét, hogy egy 150–200 gyermeknek alkalmas nagy tan- és osztálytermet akar építeni, hogy ingyen jelentős számú szegény gyermeket vehessen fel, továbbá azt, hogy évente egy preparandistát is alkalmazni kíván, akit óvodai tevékenykedése során akar kiképezni. Tolmácsolja a püspöknek azon kérését is, hogy a tanács részesítse támogatásban az intézetet. Végül megírja, hogy ezt a gyűjtést a tanács a fertálmesterekkel végeztesse el, akik azt korábban az általános tapasztalat szerint teljesen elmulasztották.⁴⁶

Kholzer egy másik beadványában évi 100 frt. segélyt kér a Tanácstól,⁴⁷ amely a

⁴¹ Lásd a 37. sz. jegyzetet.

⁴² Bm. L. Pécs város Iktató 1841.3118/841. Kisededóvó Intézetnek megmaradhatása céljából annak Tanítója könnyebbségére pénzbéli segedelmet gyűjtessen a Vál. Község.

⁴³ Bm. L. P. Polgm. ir. 3868/1841. dec. 19. Pécs Szabad Királyi város választott község gyűléséből Tettes Tanácsnak.

⁴⁴ Bm. L. P. Polgm. ir. 4025/1841. dec. 31. Dollinger Károly polgármester jelentése.

⁴⁵ Bm. L. P. Polgm. ir. 3117/1841-nél 1842. jan. 16-án kelt jelentés a fertálmestereknek.

⁴⁶ Bm. L. P. Polgm. ir. 3117/1841-nél Koholzer 1842. ápr. 2-án kelt német nyelvű beadványa: Löblicher Magistrat – Koholzernek a nagy terem építésére vonatkozó törekvése egybecseng Brunsvik Teréz törekvésével, számításával: 200 gyermeket befogadó terem esetén 100 szegény gyermeket lehet ingyen felvenni. Lásd ehhez: *Mészáros István: Brunsvik Teréz és a korabeli hazai népoktatás.* In: *Ma és Holnap. Kádja a Fejér megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya és a Pedagógiai Társaság.* 1975. 1. sz. 80.

⁴⁷ Bm. L. Pécs város Iktató 1842. 1045/842. Koholzer János a Kisededóvó Intézet felsegállítására szerzettetni kér – 100 frt évenként adatna néki – halgatá Vál. község.

kérést továbbítja a „választott község”-hez. Májusban ez azt feleli a magisztrátusnak, hogy „... mivel a városi pénztárnak sok költségei, de tsekély jövedelmei lennének, arra semmi esetre reá nem áll a választott község, hogy érintett Tanítónak a városi pénztárból eszten-dőnként 100 pft fizetéképpen adattasson”⁴⁸

Ezek után a sikertelen próbálkozások után Koholzer a püspökhöz, mint az „igazi jó”, egyetlen, kegyes támogatójához fordul német nyelvű levelében segítségért. Elpanaszolja igen szomorú helyzetét: már majdnem reménytelenül él itt, ahol szüntelenül az általános jónak igyekezett használni, ahol a kiseddóvó intézet tökéletesítéséért küzdött. Megírja, hogy 100 frt. tanácsi támogatást a választmányi gyűlés tudatlan többsége nem engedélyezte számára, pedig kívánsága arra irányult, hogy a segítségre szoruló szegényeknek használjon. De ismerteti a püspökkel azt is, hogy ígéretet kapott arra, hogy a választott gyűlés megkerülésével is megkaphatja a 100 frt-ot a magisztrátustól, ha a nagyobb terem építéséhez a társadalmi támogatás megvalósul. Ezért is kéri a püspök pártfogását a nagyobb terem építéséhez. Itt már két preparandista kiképzését ajánlja fel, mert a túl sok gyermek miatt máris gyakran megosztva kellett tanítania. Ecseteli súlyos anyagi helyzetét: noha felesége idegeneknek ruhát, fehérneműt varr, mégsem tudják a kamatot és a szükséges kiadásokat előteremteni. A levél azzal fejeződik be, hogy csak a püspök kegyes támogatása könnyíthet szomorú állapotán és mentheti meg a legnagyobb nyomortól.⁴⁹

1843 elején ismét próbálkozik a tanácsnál. Beadványában megírja, hogy ő folyvást legszentebb kötelességének tartja, hogy egy alap megteremtésével szegény gyermekek ingyenes felvételét lehetővé tegye az intézetbe, miként az minden helységben, ahol óvóintézetet alapítottak, meg is valósult. Ezért ismét előterjeszti a nagyobb terem építésének tervét, megjegyezve, hogy megvalósulását mind a kegyes Brandau grófnő, mind a püspök excellenciája, mind az első polgárok nagy része sóvárogva várja. A grófnő és magas családja máris szép adományokat biztosított erre a célra. Így Koholzer minden gyermekbaráttal együtt a kegyes engedélyt és a mellékelt terv megvalósításának biztosítását kéri.⁵⁰

A gyűjtések a különböző jótékony célú rendezvényeken alkalmasszerűen történnek, melyekről az újságok rendre közölnek tudósításokat. Pl. „A kiseddóvó intézet javára tánczvigalmat és sorsjátékot rendeznek, erre 192 tárgyat adtak, Prandau báró, szül. Pejácsevics grófnő 100 pengőforintot adott, Scitovszky püspök 200 pft-ot és sok sorsjegyet vett.”⁵¹ „... 2-kán estéli zenély volt a nemzeti casino termében a kiseddóvó javára – melyen a püspök és a főispán is megjelent.”⁵²

⁴⁸ Bm. L. P. Polgm. ir. 1613/1842. Pécs Szabad királyi Város Választott község gyűléséből Május hó 8-kán a Tettes Tanátsnak.

⁴⁹ Pécsi Püspöki Levéltár 1995/1842. május 19-én kelt levele Koholzernek püspökhöz: Hochedelgebohrene Exellenz! Hochwürdigster Herr Bischof! – Koholzernek az immár másodszer megemlített azon törekvése, hogy preparandistá(ka)t vesz be intézetébe, hogy kiképezze őket, szintén egybeesik Brunszvik Teréz (lásd *Zibolen Endre* tanulmányát a „Ma és Holnap” 1975. 1. sz. 37.), a Nemzeti Egyesület (lásd *Horváthné Pereszlényi Éva* tanulmányát uo. 55.) és a Terjesztő Egyesület (lásd *Bajkó Máttyás* tanulmányát uo. 69.) törekvésével.

⁵⁰ Bm. L. P. Polgm. ir. 218/1843. jan. 18-án kelt levele Koholzernek: Löblicher Magistrat! – Bm. L. Pécs városi Iktató 1843.218/1843. Koholtzer János a Kiseddóvó Intézeti Tanító Ó Felsőgének születése napján tartandó táncmulatságra engedelmet adatni kér.

⁵¹ Nemzeti Újság 1843. Pünkösöd hava (május) 2. 35. sz. 274.

⁵² Nemzeti Újság 1843. Pünkösöd hava 19. 45. sz. 314.

Az 1843. december 10-én kelt átiratban Scitovszky János püspök a következőkről értesíti Pécs tanácsát: „Volt szerencsém a legközelebbi múlt május 9-kén tartott szegények-intézeti közgyűlésben a tekintetes tanácsot és ns. Pécs városának tisztelt közönségét nyilvánosan tudósítani arról, hogy a keblében keletkezett ugyanakkor közmegegyezéssel egy . . . választmány az említett intézet ügyeinek kezelésére” (elnök, hat tag, egy tollvivő). Kéri továbbá a püspök, hogy a tanács engedélyezze a következő (1844) évben április 19-én a felséges király születési ünnepén sorsjátékos táncvigalom tartását a városi színházban, egyszersmind magányos adományok gyűjtését az említett üdvös intézet javára.⁵³

Úgy látszik, azzal, hogy 1843 májusától a pécsi kiseddóvó intézet mögött a szegények intézete és egy választmány állott, megoldódott az óvoda fennmaradása. Ettől fogva ugyanis nem találkozunk Koholzernek segélyt-kérő beadványával sem a városnál, sem a püspöknél. Négy év anyagi küzdelem után viszonylagos anyagi biztonságban vezethette óvodáját, taníthatott és nevelhetett Koholzer.

Az óvoda anyagi alapjairól különböző adatokat találunk az irodalomban. Haas liceumi tanár, aki 1843-tól az óvoda ügyeit intéző választmány jegyzője („tollvivő”-je) is ezt írta: „A kiseddóvó-intézet is leginkább a n. m. püspök pártfogásának köszöni létét. Tökéje jelenleg 3 751 for 50 fr-ból áll.”⁵⁴ Ugyanő 1852-ben megjelent könyvében már csak 1 600 ft-ról ír.⁵⁵ Ezt ismétli Várady is.⁵⁶ Schneider azon közlésére, hogy Koholzer halálával megszűnt az óvoda, a Kalauz c. folyóirat szerkesztője a következő lapalji megjegyzést fűzte: „Gondoskodott Pécsvárosában egy kiseddóvoda felállításáról a 40-es években a jótékony adományaiban kifogyhatatlan fmgu. Scitovszky ker. János bíbornok, áldornagy, akkorában még pécsi püspök úr, ki ezen eszmét megpendítve egy ily intézetnek Pécssett leendő megalapítása végett 1 300 pftnyi alapítványt tön le, mely összegnek kamatjék jelenleg is (1866-ban – K. S.) élvezi a pécsi kiseddóvoda tulajdonosa. De e jó példa azóta követőkre nem talált.”⁵⁷ Legkorábban létezett a Raisz-féle 200 ft-os alapítvány, melyet Koholzer a ház vásárlásakor kölcsönvett és kamatait fizetgette.⁵⁸ Mind-egyik ennyit sikerült felderíteni az első pécsi óvoda anyagi ügyeiről.

Az óvoda közhasznú tevékenységének megszűnése után sem oldódott meg Koholzer személyes anyagi helyzete. Ekkor országos alaphól szeretne évi rendszeres segélyt kapni. 1845 áprilisában kapta meg a pécsi magisztrátus a Helytartótanáctól, annak március 17-i üléséből Koholzernek, a városbeli kiseddóvóintézeti volt tanítónak a Széchenyi-Kolonics-féle alapítványból nyerendő évi segélydíj végett benyújtott esedezését azzal a felszólí-

⁵³ Bm. L. P. Polgm. ir. 120/1844. A Pétsi Megyés Püspöktől Szabad Királyi Pécs Városa Tekintetes Tanácsának tisztelettel Joannes Scitovszky de Nagy Kér Eppus 5Ecclesiensis. – 1843. dec. 10-én kelt levél.

⁵⁴ Lásd a 29. sz. jegyzetet 317.

⁵⁵ Gedenkenbuch der k. freien Stadt Fünfkirchen von Michael Haas. Fünfkirchen 1852. 120. – Haas ekkor a pest-budai kerület katolikus iskolatanácsosa.

⁵⁶ Lásd a 30. sz. jegyzetet 356.

⁵⁷ Lásd a 7. sz. jegyzetet, 441. – A tanulmányomban közölt dokumentumokból világosan kitűnik, hogy nem Scitovszky püspök pendítette meg az óvoda alapítás eszméjét Pécssett, sem nem ő gondoskodott egy kiseddóvoda felállításáról, hanem a már működő óvodát támogatta erkölcsileg és anyagilag.

⁵⁸ Bm. L. Pécs városi Iktató 1844. Koholtzer hitvesek által Raisz-féle kiseddóvói 200 pfrul kiadatott kötelező levél megküldetik a püspöknek.

tással, hogy ez ügyben nyilatkozzon.⁵⁹ A tanács a „választott községnek” véleményét kéri ez ügyben, de az megfelelő információk hiányában saját magát erre illetéktelennek tartja.⁶⁰ Így felterjesztésüket a tanács nevében küldik fel, melyben „a folyamodót a kért segélydíjnak megnyerésére érdemesnek tartják” a Koholzernek már korábban kiadott működési bizonyítványban foglaltak alapján.⁶¹ A segély ügyében még 1846 júliusában is folyik a levelezés a Helytartótanács és a pécsi magisztrátus között; az újabb felterjesztésben új adalék: „Betegeskedő nője magát kézi munkával eltartani nem képes.”⁶² A további kutatás feladata felderíteni, hogy végül is kapott-e Koholzer segélyt az alapítványból, vagy a majdnem két évig húzódó levélváltások közben meghalt.

A fent ismertetett nyomasztó anyagi körülmények miatt nem csodálkozhatunk azon, hogy az özvegy 4 nappal férje halála után kénytelen volt eladni a 6 éve megvett, de még ki nem fizetett házat azért, hogy a törlesztésekre felvett kölcsönöket visszafizesse.⁶³

Az óvoda tartalmi munkájáról a korabeli híradás ezeket írja: „A kisded népség nyáron mintegy 60-ra, télen 40-re megy, kik nagyobb részt vagyonos szülők gyermekei. Felvétetnek azonban szegényebb szülőkéi is, kik semmit sem fizetnek, s ha az óvóterem nagyobb lenne, akkor szegényebb gyermekek nagyobb arányban részesülhetnének az intézet jótékonyágában, mert vajmi kevesen vannak, kik gyermekeikért havonként 30–40 krt képesek fizetni. A kisdedek többnyire már 7 órakor jönnek az intézetbe, és rossz időben estelig ott maradnak, a figyervek a kisdedóvás rendes tárgyaival foglalkodtatnak, különös gonddal a nemzeti nyelvre, a leánykák pedig különféle munkákra, úgymint kötésre, varrásra és többre taníttatnak, a szünórákat gymnasticával töltik.”⁶⁴ Próba-vizsgálatokat is tartottak, melyeket a pécsi püspök és több előkelőség is díszes jelenlétével megörvendeztetett. A püspök a Koholzernek adott bizonyítványába is beleírta a következőket: „A kisdedeket szorgalmasan és ügyesen tanította, és a nyilvános próbatét alkalomával, valamint máskor is, midőn az említett intézetet meglátogattam, a kisdedek jó előmenetelét tapasztaltam.”⁶⁵

Ezekből a rövid tájékoztatásokból is látszik, hogy a pécsi óvodában ugyanolyan foglalkoztatás, oktatás és nevelés folyt, mint a többi korabeli kisdedóvóban, talán csak a gimnasztika volt a többlet. „A kisdedóvás rendes tárgyai” kitétel némi módosítással igazolja Mészáros Istvánnak azon megállapítását, hogy az óvoda ekkor a benne megszerezhető ismeretekkel sok szegény gyermek számára a népiskolát pótolta.

Megemlítendő, hogy noha Koholzer minden beadványát mint „egyleti tanító” írta alá, sem a Terjesztő Egyesülettel, sem a tolnai óvóképző intézettel nem volt szervezett kapcsolata. A Terjesztő Egyesület titoknoka, Kacs Kovics Lajos ugyan 1842-ben 12 kérdésre felvilágosítást kért tőle.⁶⁶ Ezt Koholzer felelet-adás végett beadta a pécsi tanácsnak, az

⁵⁹ Lásd a 33. sz. jegyzetet.

⁶⁰ Bm. L. P. Polgm. ir. 1756/1845. május 18-i Választott község gyűléséből Tettes Tanácsnak.

⁶¹ Bm. L. P. Polgm. ir. 1756/1845. május 19. Jelentés a Cs. kir. főHnek és a Nagym. H. Tanácsnak.

⁶² Lásd a 13. sz. jegyzetet.

⁶³ Bm. L. P. Polgm. ir. 3394/1847. jan. 27. Szerződés Maria Koholzer szül. Hengl és Angsperger Ignác közt.

⁶⁴ Lásd a 26. sz. jegyzetet 147.

⁶⁵ Lásd az 5. sz. jegyzetet.

⁶⁶ Bm. L. P. Polgm. ir. 3696/1842. szept. 25-én kelt levele Kacs Kovics Lajos egyesületi titoknoknak: Különösen tisztelt Kisdedóvó Ur! – Nem érdektelen a kérdéseket felsorolni:

viszont visszaadta neki: válaszoljon ő.⁶⁷ Ezt a választ nem találtam meg, de ezután sem alakult ki semmilyen kapcsolata az Egyesülettel. S bár valószínűleg a 12 kérdésre anyagi támogatást kérhetett, semmi segítséget nem kapott.

Koholzer működését áttekintve két különös mozzanat elgondolkodtató. Az egyik az, hogy Nagyszombatról gr. Apponyiné kifogása miatt jött el, mégis neki írt segítségért néhány év múlva. A másik az, hogy a Weldy és Rehlingen, e két kiváló óvónevelő mellett tapasztalatokat szerzett 31 éves Koholzert nem viszik be a tolnai óvóképző gyakorló óvodájába, hanem hagyják átmenni egy másik óvodába, és óvó-jelölteket állítanak be a gyakorlóba. Az eddig feltárt adatok ezek okaira nem adnak magyarázatot.

Koholzer Pécssett hatalmas erőfeszítéseket tett, beleértve saját vagyonának feláldozását is, hogy az óvoda tartós fennmaradását anyagilag biztosítsa. Óvodájának tartalmi munkája a kor színvonalán állott, a testi nevelésnek tulajdonított szerep miatt még kicsit előtte is járt. Előremutató törekvése volt az is, hogy óvodája befogadóképességének nagyobbításával több szegény gyermeket vehessen fel ingyenesen, továbbá, hogy preparandistákat óvodai nevelésre kiképezzen.

Mindenesetre egy áldozatos életű, a jobbért küzdő pedagógust ismerhetünk meg személyében, akit környezete nem értett meg, és néhány kivételtől eltekintve nem segített nemes törekvéseiben.

1. Mikor, kinek vagy kiknek indítványára s bűzdítésára, s kiknek segélyével keletkezett a pécsi kisded-óvó intézet?
2. Milly alaptól meríti költségeit?
3. Milly felügyelés alatt van?
4. Hány kisded vett részt évenként a kisdedóvásban?
5. Küldetnek é előkelőbb szülők gyermekei is, s milly arányban a helybeli népességhez mérve?
6. Milly rendben, s milly foglalkodások folytattatnak az intézetben? s mire tanítatnak különösen a kisdedek?
7. Milly karban van most anyagilag, és szellemileg s valljon haladó, avagy hanyatló állapotban-é?
8. Ha virágozva előhalad, minek tulajdonítja ön előhaladását; ha pedig hanyatlik, mi okoknak tulajdonítja ezt?
9. Látogattatik-é Idegenek által?
10. Gyakorol-é valamely Felsőbbség vagy előjáróság befolyást?
11. Milly jövendőt reméll ezen intézetnek?
12. Miben segíthetné az intézetet ezen egyesület?

⁶⁷Bm. L. Pécs városi Iktató 1842. 3696/1842. – Sajnos, a feleletet nem találtam meg az iratok között.